

УДК 338.43:631.15

О.А. Сущенкокандидат економічних наук, доцент
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Луганськ**РЕГІОНАЛЬНІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ СТРУКТУРИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ**

Визначено поняття та показано роль і значення регіональних зовнішньоекономічних структур у системі управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств регіону. Запропоновано модель взаємодії регіональних зовнішньоекономічних структур. Представлено послідовність трансформації регіональних зовнішньоекономічних структур під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. Показано та проаналізовано трансформацію регіональних зовнішньоекономічних структур у напрямі створення інтегрованих утворень та їх нових форм.

Ключові слова: регіональна зовнішньоекономічна структура, зовнішньоекономічна діяльність, підприємство, регіон, трансформація, управління.

I. Вступ

В сучасних умовах посилення глобалізаційних процесів у всіх сферах економічного життя, а також посилення регіоналізації зовнішньоекономічної діяльності необхідним є, як з теоретичної так і з практичної точки зору, уточнення ролі регіону, а також значення та місця регіональних економічних структур та господарсько-економічних утворень у процесах здійснення та управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств регіону. При цьому слід враховувати, що результати трансформацій мають різноспрямований характер, а їх вплив позначається на траєкторії та темпах розвитку регіону та суб'єктів його господарювання, зокрема регіональних зовнішньоекономічних структур. Все це потребує відповідного врахування при визначенні стратегії їх розвитку та ролі у процесах здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону. Тенденції останнього часу свідчать про нарощення інтеграційного характеру трансформаційних процесів на мезорівні із певними причинно-наслідковими зв'язками та взаємозумовленістю. Виявляється це, перш за все, у тому, що будь-які трансформації або глобальні зрушення проектується з одного рівня економічної системи на інші та провокують загострення внутрішньосистемних проблем.

Високий рівень складності, перманентний характер та значна швидкість світових трансформацій і глобальних зрушень в економіці формують складні умови участі вітчизняних суб'єктів господарювання у зовнішньоекономічній діяльності. Можливість забезпечення їх стійкого розвитку та утримання позицій на світових ринках потребує від підприємств та будь-яких зовнішньоекономічних структур максимальної активізації та задіяння власних резервів та потенційних

можливостей, а саме управлінських, когнітивних, фінансових, маркетингових, людських та інших з одночасним їх корегуванням відповідно до конкретного зовнішнього середовища здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Все це вимагає додаткової уваги до питань управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств регіону та формування відповідних підходів з урахуванням трансформаційних тенденцій, ідентифікації потенційних трансформаційних пасток, їх потенційних загроз та можливостей. Відповідно до цього постає питання розробки стратегії та напрямів керованої трансформації регіональних зовнішньоекономічних структур, що дасть змогу визначити механізми та напрями їх участі в управлінні та забезпеченні ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону.

Дослідженню впливу глобалізації на розвиток держави та її регіонів, розвитку теорії регіональних кластерів, аналізу світових глобальних економічних тенденцій у сфері міжнародного співробітництва присвячено праці Д. Гросса, Дж. Гросмана, Г. Карвало, А. Кінга, М. Кордена, П. Кругмана, М. Портера, С. Розенфельда, У. Росту, Р. Чамберса.

Проблематика ефективного регіонального розвитку у сучасних умовах інтенсифікації зовнішньоекономічних відносин та міжнародної економічної діяльності набула свого розвитку в працях О. Амоші, Л. Вардомського, П. Доренгера, Ю. Макогона, Д. Терклі, М. Чумаченка, О. Швецова та ін. Серед досліджень питань управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств слід виділити доробки І. Бураківського, П. Друкера, А. Кредісова, В. Новицького, А. Поручника, І. Фамінського, Дж. Хікса та ін.

II. Постановка завдання

Відповідно до означеної проблематики метою статті є дослідження трансформації регіональних зовнішньоекономічних структур та розробка моделі їхньої взаємодії в системі управління зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД) підприємств регіону.

III. Результати

Останнім часом під впливом глобалізаційних, інтеграційних та регіональних процесів активно формуються складно структуровані господарські суб'єкти в межах територіальних утворень, зокрема, регіональні зовнішньоекономічні структури, міжгалузеві й міжрегіональні об'єднання. З урахуванням означених тенденцій та інтересів розвитку регіональної економіки необхідним є поширення та вдосконалення нових форм взаємодії таких структур, а також їх трансформація із формуванням відповідних утворень на мезорівні.

Під регіональною зовнішньоекономічною структурою у цьому дослідженні розуміється стійке інституціонально-господарське утворення, що локалізовано у межах певної території, задіяне у забезпеченні взаємопов'язаного та взаємозумовленого розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону з метою забезпечення її ефективності, формування глобальних стратегічних конкурентних переваг та стійкого розвитку регіональної економіки в цілому.

До регіональних зовнішньоекономічних структур слід віднести такі:

- підприємства зовнішньоекономічного комплексу регіону;
- недержавні регіональні організації;
- органи регіонального регулювання та управління ЗЕД;
- міжрегіональні організації у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- складові інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону;
- інтегровані утворення організаційного та територіального типу, що задіяні в організації та управлінні ЗЕД підприємств регіону.

Очевидно, що, перш за все, характер та напрями трансформації регіональних зовнішньоекономічних структур визначаються специфікою, потенціалом та гео економічним положенням конкретного регіону. Важливе значення також має характер та принципи управління регіональним розвитком, можливості та напрями участі регіону у процесах міжнародного поділу праці, кооперування та інші чинники регіонального розвитку.

Це підтверджується і розвитком нових парадигм та концепцій регіону в сучасній теорії регіональної економіки. Згідно із сучасними економічними реаліями регіон є складною багатофункціональною системою, повноправним суб'єктом економічних відносин і володіє власними специфічними економічними інтересами.

Необхідність проведення системних спеціалізованих досліджень сучасних територіальних утворень і різних аспектів їх діяльності визначили подальший розвиток підходів до визначення регіону. Найбільше поширення набули такі парадигми регіону, як регіон-квазідержава, регіон-квазікорпорація, регіон-ринок, регіон-соціум [2; 3]. Ці парадигми в регіональній теорії включають проблему співвідношення ринкового саморегулювання, державного регулювання і соціального контролю [2].

Регіон як квазідержава розглядається як окрема підсистема держави та національної економіки. У сучасній світогосподарській системі все більше регіональних утворень акумулюють значні фінансові ресурси та функції, які раніше належали до "центру", що є відображенням активізації світових процесів децентралізації та регіоналізації. Але при цьому регіональне управління відбувається виключно в рамках національної економічної системи.

Регіон, що розглядається як квазікорпорація, являє собою великий суб'єкт господарсько-економічної діяльності та конкурентної боротьби на ринках товарів, послуг і капіталу. При цьому регіони володіють значним потенціалом для забезпечення саморозвитку.

Дефініція регіону як ринку, що має певні кордони, передбачає виділення загальних умов економічної діяльності та особливостей різноманітних регіональних ринків.

У цілому наведені три парадигми в регіональній теорії включають проблему співвідношення ринкового саморегулювання, державного регулювання та соціального контролю. Підхід же до регіону як до соціуму висуває на перший план відтворення соціального життя та розвиток системи розселення, із дослідженням за розрізами соціальних груп з їх особливими функціями та інтересами [2].

Разом з тим слід зазначити, що на сьогодні в теорії регіональної економіки розвиваються й інші спеціалізовані підходи, зокрема, регіон як підсистема інформаційного суспільства, регіон як безпосередній учасник інтернаціоналізації та глобалізації економіки, регіон як суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності. Тобто можна говорити, що розвиток регіональної теорії відображає зростання ролі "нематеріальних" чинників та цілей економічного розвитку, можливості переходу регіонів на модель самовідтворення та стійкого розвитку.

Наведені підходи свідчать про неоднозначність думок відносно трактування категорії "регіон". Слід погодитися з думкою А.Г. Гранберга, який вказує, що регіон являє собою поняття типологічне, а виділення цього утворення з території відбувається відповідно до певних цілей і завдань. Відпо-

відно до цього автор трактує регіон як певну територію, що відрізняється від інших територій за рядом ознак та володіє деякою цілісністю, взаємопов'язаністю її складових елементів [1].

Сучасні тенденції розвитку національних і регіональних економічних систем, а також спрямованість цього дослідження визначають необхідність розглядати регіон з погляду регіонального зовнішньоекономічного простору, у рамках якого формуються, функціонують та трансформуються регіональні зовнішньоекономічні структури.

Регіональні зовнішньоекономічні структури в межах окремого територіального утворення являють собою економічно взаємозумовлену та взаємопов'язану сукупність суб'єктів господарювання регіону, функціонування якої дає змогу досягти певного економічного ефекту за рахунок реалізації різних видів економічної та зовнішньоекономічної діяльності, зовнішньоекономічних відносин відповідно до економічних, транспортних, інфраструктурних умов регіону, його гео економічного положення. При цьому важливе значення має забезпечення ефективного функціонування, взаємодії та відповідної керованої трансформації означених

структур на основі збалансованого стійкого розвитку всіх їх елементів, а також всіх видів ресурсів та потенціалу регіону.

Особливої уваги потребує й організація взаємодії регіональних зовнішньоекономічних структур та її управління з урахуванням складності когеренції економічних інтересів та пріоритетів всіх зацікавлених сторін, а також необхідності урахування впливу чинників глобального мультисередовища, глобалізаційних та інтеграційних процесів різного ступеня та напряму впливу.

Модель взаємодії регіональних зовнішньоекономічних структур (далі – РЗС), що пропонується в цьому дослідженні, описує процес вибору й узгодження управлінських рішень і стратегічних альтернатив на мезорівні з урахуванням стратифікаційного уявлення взаємозв'язку регіонального господарства зі світогосподарським простором шляхом зовнішньоекономічної діяльності на основі відповідного механізму здійснення означеної діяльності. Елементи цієї моделі є пов'язаними між собою системою спільних економічних інтересів та пріоритетів розвитку зовнішньоекономічної діяльності, особливими умовами рівноваги попиту та пропозиції на міжнародних і глобальних ринках (рис. 1).

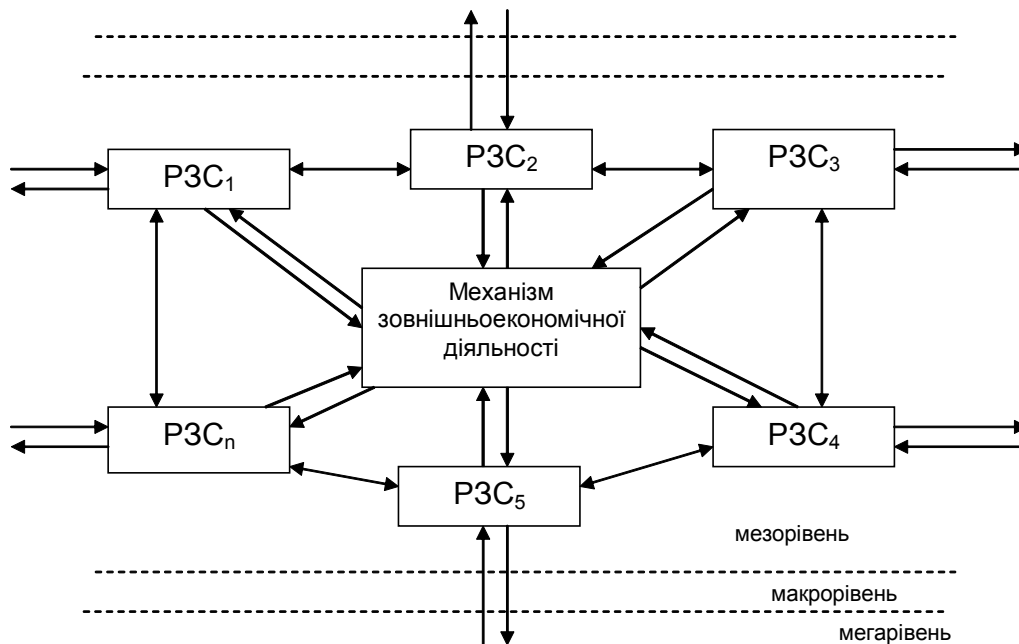

Рис. 1. Модель взаємодії регіональних зовнішньоекономічних структур

Слід відзначити, що процес взаємодії в цій моделі є ітеративним. Кожна ітерація включає вирішення певних оптимізаційних завдань розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону, результатом чого є пошук та визначення рівноваги в системі управління ЗЕД підприємств регіону.

Якщо розглядати означену взаємодію регіональних зовнішньоекономічних структур з

точки зору її стратифікаційного уявлення, то слід зазначити, що зростання рівня взаємозалежності та взаємообґрунтованості розвитку всіх рівнів господарювання знайшло прояв у все більшій щільності їх інтеграції, формуванні спільного поля економічних інтересів, а становлення інформаційної економіки спричинило суттєві трансформації в організації зовнішньоекономічної діяльності

суб'єктів господарювання та виникненні їх нових форм.

Відповідно до цього представимо логічну послідовність трансформації регіональних

зовнішньоекономічних структур під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів (рис. 2).

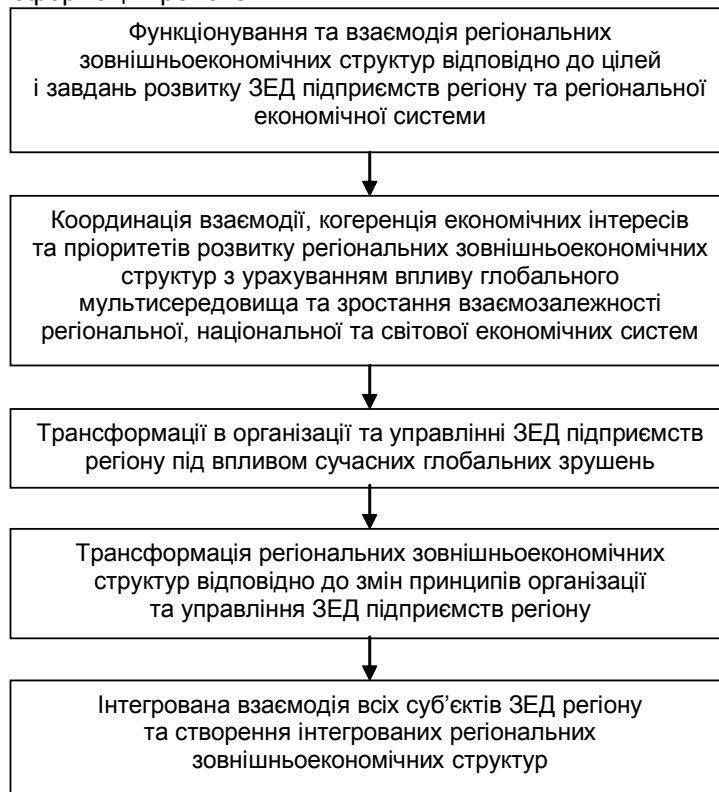

Рис. 2. Послідовність трансформації регіональних зовнішньоекономічних структур під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів

Трансформація регіональних зовнішньоекономічних структур у напрямі інтегрованих утворень і створення їх нових форм потребує запровадження інноваційних принципів управління їхньою діяльністю, формування інноваційно-орієнтованого механізму зовнішньоекономічних відносин регіону та зовнішньоекономічної діяльності його підприємств.

Серед основних напрямів формування подібних структур необхідно виділити такі:

- формування макрорегіонів;
- створення й розвиток регіональних кластерів;
- становлення регіональної інноваційної системи на основі розвитку науково-освітньої й інноваційної сфер, створення бізнес і knowledge-інкубаторів;
- формування транспортно-комунікаційної інфраструктури регіону;
- формування трансрегіональних мережевих структур;
- створення трансграничних формувань у рамках здійснення міжрегіонального співробітництва;
- моделювання та стратегічний розвиток зовнішньоекономічного комплексу регіону.

Досвід розвинутих країн свідчить, що особливо ефективними для поглиблення регіонального співробітництва та розвитку зов-

нішньоекономічної діяльності підприємств регіону, а отже, і розвитку регіональних зовнішньоекономічних структур, є програми створення регіональних кластерів. Економічна цінність кластерної моделі полягає в такому:

- її реалізація передбачає впровадження програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності підприємств як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках;
- сприяє подоланню регіональної ізоляції підприємств, прискоренню обміну інформацією між ними, стимулює появу інновацій;
- закладає фундамент для дружніх стосунків під час реалізації бізнес-проектів, які є практичним втіленням стратегії розвитку.

Створення регіональних кластерів спрямовано на ефективний перерозподіл доданої вартості та комплексне використання потенціалу територіальних утворень, а також спрямовано на активізацію регіональних інноваційних процесів та підвищення ефективності управління ЗЕД підприємств регіону. Тобто виділення регіональних кластерів має відбуватися за логікою інноваційного розвитку виробничих сил територіального утворення, їх перегрупування відповідно до стратегічних напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону

та трансформації регіональних зовнішньоекономічних структур.

Проте головною перевагою є здатність закладати основу для утворення нових макрорегіонів і формувати їхню інфраструктуру. Для України, де фактично відсутнє макроекономічне районування (виняток становить Донбас), остання перевага є особливо актуальною.

Макрорегіони являють собою області із значним потенціалом економічного зростання та суттєвою неоднорідністю у сфері соціально-економічного розвитку. Визначення їх як зон стратегічного розвитку поширює можливості міжрегіональної та виробничої кооперації, активізує зовнішньоекономічні відносини регіональних господарських комплексів. Макрорегіони характеризуються близькістю до кордонів і необхідністю узгоджених спільних дій та участю субрегіональних і державних структур управління. Крім того, розвиток макрорегіонів як стратегічних зон має стимулювати зростання проблемних, депресивних субрегіонів.

Утворення макрорегіонів є проблематичним для України у зв'язку з наявністю так званої асиметричності економічного простору, тобто великої просторової асиметрії у розміщенні основних галузей економіки. Зокрема, майже вся промисловість зосереджена на Сході та Південному Сході країни, більшість галузей якої має експортоорієнтований характер. Результатом є не тільки велика залежність цих регіонів від темпів та ритмічності промислового зростання, а й нераціональна географічна структура експорту країни.

Тому створення регіональних кластерів та утворення на їх основі макрорегіонів, які визначають конфігурацію регіонального економічного простору держави, повинно мати системний характер та базуватися на аналізі внутрішньорегіональних факторів і взаємоузгодженості регіональних економічних інтересів. Регіональні економічні інтереси являють собою складну систему взаємопов'язаних елементів на різних рівнях господарювання, ступінь узгодженості яких впливає на ефективність функціонування регіонального господарського комплексу та взаємодії регіональних зовнішньоекономічних структур, стратегічні напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону та має визначальний вплив на створення регіональних кластерів.

Забезпечення стійкого ефективного розвитку регіонів у сучасних умовах поширення глобалізаційних зрушень та активізації трансформації повинно базуватися на інноваційній основі. Саме тому важливим завданням є становлення та розвиток регіональної інноваційної системи як складової національної, які сприятимуть впровадженню інновацій, орієнтації на перехід до еко-

номіки знань, посиленню взаємодії науково-технічного сектора, сфери промисловості та виробництва, регіональної і державної влади, освіти, ринкових структур.

Регіональну інноваційну систему слід розглядати як інтегроване утворення територіального типу, сукупність інтегрованих регіональних зовнішньоекономічних структур, взаємодія яких формує відповідний організаційно-економічний механізм із відповідною інфраструктурою, що орієнтує суб'єктів регіону, зовнішньоекономічної сфери зокрема, на створення і впровадження знань та інновацій, оновлення продукції, технологій, масштабну інноваційну активність. Суб'єктами цієї системи є виробничі, комерційні, інфраструктурні організації різних форм власності, інвестиційні та венчурні установи, технопарки й технополіси, наукогради, інформаційно-логістичні центри, бізнес-інкубатори та knowledge-інкубатори.

Регіональна орієнтація інноваційного процесу дає змогу найбільш ефективно вирішувати масштабні проблеми, зокрема раціонального використання можливостей та ресурсів регіону. Завдяки цьому функціонування регіональної інноваційної системи як інтегрованого утворення територіального типу забезпечує стійкий інноваційний розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону, під яким розуміється така цілеспрямована зміна стану такої діяльності, при якій відтворювальні процеси забезпечуються на основі продуктування знань та впровадження інновацій без зростання обсягів використання додаткових матеріальних ресурсів. Такий розвиток передбачає зростання попиту на інтелектуальні ресурси та знання, що потребує активізації розвитку наукової, освітньої, інноваційної складових зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону на основі створення та функціонування бізнес- та knowledge-інкубаторів.

Поряд із цим найважливішим питанням трансформації регіональних зовнішньоекономічних структур у напрямі формування та розвитку інтегрованих утворень є створення відповідної інфраструктури, зокрема транспортно-комунікаційної.

Розвиток транспортно-комунікаційних мереж дасть змогу вирішити надзвичайно важливе питання цілісності національного і регіонального економічного простору, посилити внутрішньорегіональні, міжрегіональні, транскордонні зв'язки та зовнішньоекономічні відносини регіону і держави.

За своєю сутністю транспортно-комунікаційні мережі представляють собою багатofункціональні високотехнологічні об'єкти, які координують взаємодію різних територіальних утворень та суб'єктів їх господарювання на основі надання та розвитку транспортних, комерційних, логістичних та інформаційних послуг.

Наявність розвинутих транспортно-комунікаційних мереж сприяє поширенню міжрегіонального співробітництва та створенню й розвитку трансрегіональних мережевих структур (ТМС). Передумовою формування таких інтегрованих утворень є численні трансрегіональні угоди стосовно реалізації спільних проектів у галузі освіти, науки, туризму, виробництва та розвитку єдиної інфраструктури. В основі таких угод є регіональні інтереси у площині довгострокового співробітництва, зокрема зовнішньоекономічного, науково-технічного та ін.

Формування ТМС сприяє посиленню зовнішньоекономічних, соціальних та просторових зв'язків на основі поглиблення трансрегіональної економічної взаємодії з метою досягнення вищого рівня інтеграції у систему світогосподарських відносин та забезпечення стійкого перспективного зростання регіону.

Головними ознаками таких інтегрованих виробничих систем є наявність взаємопов'язаної системи виробництв, які мають визначену спеціалізацію, спільність та обмеженість території, можливість комплексного використання місцевих ресурсів, єдність виробничої та ринкової інфраструктури. Особливу увагу слід приділяти розвитку тих проектів, які спрямовані на підвищення через трансрегіональну кооперацію конкурентоспроможності регіону на основних його рівнях, а саме:

- посилити позиції потужних регіонів у міжнародному масштабі;
- стимулювати розвиток менш динамічних основних міст;
- посилити та активізувати розвиток депресивних регіонів як зон із специфічними умовами господарювання та центрів сприяння розвитку пріоритетних галузей промисловості.

IV. Висновки

Таким чином, забезпечення перспективного стійкого розвитку регіону, активізація його інноваційної діяльності та підвищення

конкурентоспроможності в системі світового господарства має спиратися на спеціальним чином організовані інтегровані регіональні зовнішньоекономічні структури. При цьому традиційна галузева та технологічна логіка регіональної економічної політики замінюється на територіальну або просторову. В умовах зростання мобільності не тільки звичайних факторів виробництва, а й негативних тенденцій і кризових явищ, для забезпечення стійкості та конкурентоспроможності національної економіки важливим є не тільки наявність інноваційних технологій, а й таких інтегрованих утворень, які спроможні ці технології прийняти. Тобто значення мають на стандартні відносні переваги окремих країн, а конкурентні переваги окремих регіонів та їх територіальних утворень.

Саме спроможність організувати зовнішньоекономічну діяльність та забезпечити її інноваційно-орієнтований розвиток з максимальною ефективністю використання ресурсів і продуктивністю факторів виробництва на конкретних територіях визначає особливості та перспективи розвитку економіки держави. Набуття такої здатності безпосередньо пов'язано із необхідністю розробки відповідної системи управління зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону.

Список використаної літератури

1. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики : учебник для вузов / А.Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
2. Челноков И.В. Региональная экономика: организационно-экономический механизм управления ресурсами развития региона / И.В. Челноков, Б.И. Герасимов, В.В. Быковский ; под ред. Б.И. Герасимова. – Тамбов : Изд-во ТГТУ, 2002. – 112 с.
3. Latham W. Needless complexity in the identification of industrial complexes / W. Latham // Journal of Regional Science. – 1976. – V. 16 – PP. 45–56.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2013.

Суценок Е.А. Региональные внешнеэкономические структуры в системе управления внешнеэкономической деятельностью предприятий региона

Дано определение понятия и показана роль и значение региональных внешнеэкономических структур в системе управления внешнеэкономической деятельностью предприятий региона. Предложена модель взаимодействия региональных внешнеэкономических структур. Представлена последовательность трансформации региональных внешнеэкономических структур под влиянием глобализационных и интеграционных процессов. Показана и проанализирована трансформация региональных внешнеэкономических структур в направлении создания интегрированных образований и их новых форм.

Ключевые слова: региональная внешнеэкономическая структура, внешнеэкономическая деятельность, предприятие, регион, трансформация, управление.

Sushchenko O. Regional foreign economic structures in the system of management of the foreign economic activity of the enterprises of region

The definition of the regional foreign economic structures was done and their role and significance in the system of management of the foreign economic activity of the enterprises of region was shown.

As the regional foreign economic structures were identified such subjects: the enterprises of the foreign economic complex of the region; non-governmental regional organizations; the regional regulation and the management of the foreign economic activity institutions; interregional organizations in the sphere of foreign economic activity; the infrastructure components of the foreign economic activity enterprises of region; the integrated institutions of organizational and territorial type, that involved into the organization and management of the foreign economic activity of the enterprises of region.

The model of interaction of the regional foreign economic structures was proposed. This model is describing the choosing and approving of the management decisions and strategic alternatives process in the management of the foreign economic activity of the enterprises of region. The process of interaction in this model is an iterative.

The sequence of transformation of the regional foreign economic structures under the influence of globalization and integration processes was presented. The main direction of such transformation is the forming of the new integrated structures.

The transformation of the regional foreign economic structures was demonstrated and analyzed towards the establishment of the integrated structures and their new forms. The directions of transformation of the foreign economic cooperation and foreign economic activity of the enterprises of region was determined according to the global trends of external markets' development and conjuncture. The creation of regional clusters was determined in the article as the most effective form for the deepening regional cooperation and development of the regional foreign economic structures.

Key words: *regional foreign economic structure, foreign economic activity, enterprise, region, transformation, management.*